

Diskusia

Adaptácia dieťaťa na základnú školu z pohľadu matiek s rôznou vzdelanostnou úrovňou

Zuzana Bánovčanová – Lucia Krajčovičová
Katedra školskej pedagogiky, PFTU, Trnava; ZŠ Mlynská, Senec

Anotácia: *Adaptácia dieťaťa na základnú školu z pohľadu matiek s rôznou vzdelanostnou úrovňou.* Príspevok sa zaoberá pohľadom matiek na adaptáciu dieťaťa na základnú školu, na spôsoby a obsah prípravy dieťaťa na ZŠ. Nielen dieťa prijíma novú rolu žiaka, školáka, ale aj rodičia (v našom prípade len matky) prijímajú nové povinnosti a zodpovednosti, ktoré s prechodom dieťaťa na základnú školu súvisia. Naším zámerom je opísať rôzne prístupy matiek podľa stupňa ich dosiahnutého vzdelania k príprave ich dieťaťa na tento prechod, na čo najplynulejšiu adaptáciu. Vychádzame pritom z obdobných štúdií autorov z česko-slovenského prostredia, ktoré ukazujú rôznosť prístupov matiek s vysokoškolským a nižším vzdelaním k výberu školy, či k príprave na ňu. V našom prípade opisujeme niektoré postupy a stratégie takýchto matiek, ktoré sú rôzne najmä v neskorších mesiacoch školovania, avšak všetky matky v našom výskume prenechávajú prípravu dieťaťa na školu vo veľkej miere na materskej škole.

PEDAGOGIKA.SK, 2016, ročník 7, č. 1: 40-53

Kľúčové slová: *materská škola; základná škola; vzdelanie matiek; adaptácia, príprava.*

The Primary School Adaptation from the Perspective of Mothers with Different Educational Level. *The contribution is dealing with a view of mothers on adaptation of the child to the primary school. Not only a child is accepting a new role of a pupil (schoolboy, schoolgirl), but parents are also accepting new duties and responsibilities which are connected to the change of a child starting a primary school. Our intention is to describe different approach of mothers, depending on their level of education, for the preparation of their child for this change to the most continuous adaptation. Our outcome is coming from analogous studies of authors from Czech-Slovak environment, which shows the diversity of approaches of mothers with higher education and lower education to the choice of school and preparation to it. In our case we describe some proceedings and strategies of these mothers, which are diverse especially in the late months of schooling, however, all mothers in our research leave the preparation of a child for school to a high extent to the nursery school.*

PEDAGOGIKA.SK, 2016, Vol. 7 (No. 1: 40-53)

Key words: *nursery school, primary school, education of mothers, adaptation, preparation.*

Úvod

Rodina a škola sú dominantné činitele v živote dieťaťa. Na Slovensku sa v súčasnosti rozširujú kapacity materských škôl pre značný nárast predškolských detí. Nastávajú situácie, kedy nie sú deti mladšie, ako je predškolský vek, prijímané do materskej školy (ďalej ako MŠ), jednoducho preto, že nie je miesto. Priebežne počúvame správy o znižujúcej sa nezamestnanosti, náraste počtu hypoték pre mladých... Súčasná doba núti pracovať aj matky. Ak sú v práci, o deti sa „stará“ škola.

Všetky tieto spoločenské mechanizmy vstúpajú deťom ich povinnosť, ktorú by mali vnímať ako prirodzenú súčasť života, prípravu na budúcnosť, časový interval bez rodiča a pod. Ale aký je prechod dieťaťa z rodinného prostredia do prostredia MŠ? V mnohých výpovediach detí počúvame, že v „škôlke“ sa hrajú, takže to nejako „vydržia“. Podľa Pupalu a Branickéj (2002) deti v MŠ akceptujú činnosti s hrovým nádychom, zatiaľ čo v prostredí školy ich negujú. Tento fakt vysvetľujú na potrebu rolovo sa vymedziť voči charakteristickým znakom hry „škôlkarov“.

Pre nás bol podnetný najmä prechod dieťaťa z MŠ na základnú školu, miesto povinností, časových a priestorových hraníc, obmedzení, miesto, kde sa „už nehrajú“. O vplyve rodinnej, primárnej socializácie na hodnoty a postoje detí nechceme na tomto mieste polemizovať, vychádzame z toho, že rodina je primárny zdroj skúseností aj vedomostí dieťaťa. Vplývajú tieto skúsenosti a vedomosti z rodinného prostredia aj na vnímanie školy deťmi? Vedia, čo to znamená byť žiakom základnej školy (ďalej ako ZŠ)? Ako ich na toto pripravujú rodičia?

Cieľom príspevku je zistiť ako matky s rôznym stupňom vzdelania interpretujú svojim deťom školské prostredie a povinnosti, či a ako ich na prechod z MŠ do ZŠ pripravujú. Rovnako chceme porovnať naše zistenia s podobnými výskumami realizovanými v česko-slovenskom prostredí.

Chceme tak zistiť, či vzdelanie (ktoré sa čiastočne spája aj so socioekonomickým statusom) vplýva na prípravu dieťaťa na ZŠ. Vychádzali sme aj z dostupných štúdií v našom (myslíme slovenskom a českom) prostredí, ktoré sa podobnou tematikou zaoberali (Kaščák, Betáková, 2014; Šmídová a kol., 2008; Štech, 2004; Vojtíšková, 2010).

Teoretické východiská

Všeobecne možno považovať adaptáciu za prispôbenie sa organizmu novým, zmeneným podmienkam. Je to interakčný proces, v ktorom sa jedinec prispôsobuje a postupne sa včleňuje do nového prostredia (Geist, 1992). V procese prechodu dieťaťa z MŠ na ZŠ sa rovnako dieťa musí prispôbovať novým podmienkam, organizovanej, formálnej a povinnej činnosti, integruje sa

do nového prostredia. Sledovanie takéhoto adaptačného procesu je z časového hľadiska náročné. V našom príspevku sme sa zamerali skôr na počiatky tohto adaptačného procesu, teda na prechodné obdobie, keď už dieťa nenavštevuje MŠ a je tesne pred vstupom na ZŠ. Z nášho pohľadu sa adaptačný proces začína už v tomto období, kedy je už v rodinnom prostredí dieťa konfrontované s predstavami dospelých a možno iných rovesníkov s predstavou o základnej škole. Otázkou je, aké obrazy o škole sú dieťaťu sprostredkované zo strany rodičov (najmä matiek) a či mu prostredníctvom nejakých cvičení pomáhajú vopred sa na školu pripraviť, aby sa uľahčila jeho adaptácia.

Nižšie opisovaný zápis do prvého ročníka chápeme ako „prechodový mostík“, prvé zoznámenie sa dieťaťa s novým prostredím. Tu možno vidieť aj povahu angažovanosti matiek v procese prechodu, pretože sú na zápise prítomné, možno tu pozorovať ich správanie sa a komunikáciu s dieťaťom.

Z hľadiska sociológie výchovy možno hovoriť o prepojení odovzdávaných hodnôt v rodinnom prostredí s pracovným zaradením rodičov (Kohn, 1977) a kultúrneho kapitálu v súvislosti s výškou dosiahnutého vzdelania (Bourdieu, Passeron, 1988). Na základe podobných výskumov z česko-slovenského prostredia sa ukazuje súvislosť výšky dosiahnutého vzdelania rodičov a pracovnej pozície rodičov s odovzdávanými hodnotami v rodinnej výchove, teda aj s voľbou (najmä) strednej školy. Zaujímavé je sledovať, či má výška dosiahnutého vzdelania rodiča (v našom prípade matky) spojitosť s prípravou dieťaťa na základnú školu.

Podľa Kaščáka a Betákovej (2014), ktorí vychádzali z konceptov a výskumov Bourdieua a Kohna, ovplyvňuje prípravu dieťaťa na ZŠ rovnako aj výber samotej ZŠ, a nielen výška dosiahnutého vzdelania matiek, ale aj ich pracovné zaradenie. Vychádzali z Kohnových (1977) zistení o vplyve pracovného prostredia na nadobudnuté a odovzdávané hodnoty. Autori tak zistili, že pri otázkach angažovanosti skúmaných matiek v príprave na školu sa ukázalo, že matky využívajú stratégie smerujúce k podpore školskej úspešnosti. „V prípade matiek z vyšších vrstiev skôr ide o prepojenie akademického s emočným“ (Kaščák, Betáková, 2014, s. 16). Matky s nižším vzdelanostným statusom sa zameriavajú na konkrétne cvičenia pre deti, ktoré sa používajú pri zápise dieťaťa do školy. Získavajú tak informácie o očakávaníach školy a poznatkoch, ktorými by mali deti disponovať. Vysokoškolsky vzdelané matky nepotrebujú s deťmi precvičovať úlohy obsiahnuté na zápise. Tieto matky sa svojim deťom venujú počas celého obdobia, vedú svoje deti k tomu, aby mali všeobecný rozhľad. Na druhej strane sa snažia o to, aby činnosti deti bavili a boli pre ne zaujímavé. „Stredné vrstvy sú viac pripútané k otázkam bezprostrednej reality a ich kultúrny kapitál im umožňuje dúfať v sociálny vzostup, ktorého praktickým vyjadrením je zvýšená školská usilovnosť“ (ibid., s. 7). Matky s najnižším vzdelaním nemajú o problematike zaškolovania taký

prehľad, preto sa viac zameriavajú na všeobecne dostupné materiály, akými sú napríklad zošity na precvičovanie.

Podobný pohľad na problematiku má aj Štech (2004), ktorý opisuje prístup rodičov s odlišným vzdelaním k známkam. Opisuje faktory, ktoré rodičia zvažujú pri voľbe strednej školy. Zistil, že rodičia vysokoškooláci pri voľbe strednej školy neprihliadajú ani tak na záujmy detí, ale skôr sa snažia reálne pozerať na ich prospech. Zohľadňujú aj vlastné skúsenosti a takmer vôbec neakceptujú názory učiteľa. Rodičia s nižším vzdelaním sa zameriavajú na prospech detí, ale zohľadňujú názor učiteľa spolu s predstavou dieťaťa.

Môžeme povedať, že v každej skupine matiek sú používané iné stratégie, či už vo výbere ZŠ, alebo príprave dieťaťa na školu, ako aj v otázke očakávaného správania. Použitie daných stratégií sa odvíja aj od iných faktorov, akými sú napríklad: prístup k informáciám, prítomnosť ďalšieho súrodenca (príp. súrodencov) v rodine, finančná situácia rodiny, zdravotný stav dieťaťa a v neposlednom rade skúsenosti nadobudnuté v MŠ. Aj napriek iným faktorom, ktoré školskú úspešnosť ovplyvňujú, Vojtíšková (2010) tvrdí, že „najvýraznejšie sa rozdiel ukazuje na problémoch so správaním detí u rodičov s nižším vzdelaním, ktorí naznačujú antagonistický vzťah medzi školským prostredím a dieťaťom a v problémoch s porozumením“ (s. 125). Súhlasne sa vyjadruje aj Štech (2004, s. 374): „Mnoho psychologov považuje rodičovskú aktivitu a vstupy do školskej socializácie za kľúčovú podmienku ich školskej úspešnosti.“

Vplyv vzdelanostnej úrovne rodiča a príprava dieťaťa na školu sa neskôr odzrkadľujú aj vo vzdelanostných aspiráciách samotných detí. Šmídová a kol. (2006) skúmali, do akej miery sú vzdelanostné aspirácie žiakov ovplyvnené triednym a sociálno-ekonomickým postavením rodiny, v ktorej žiaci vyrastajú. Poukazuje na priamy súvis vzdelanostných aspirácií medzi deťmi a ich rodičmi. „Väčšina žiakov aspiruje na získanie maturity (63 %), väčšina detí rodičov, ktorí očakávajú od svojho potomka maturitu, chce skončiť s maturitou“ (ibid., s. 6). Rovnako autori uvádzajú, že vyššie vzdelanie rodičov zvyšuje šance na vyššie aspirácie dieťaťa, dodáva, že matkino vzdelanie ovplyvňuje vzdelanostné aspirácie silnejšie v porovnaní s otcom. Taktiež poukazuje na skutočnosť, že kultúrny kapitál a vzdelávacie zdroje rodiny pozitívne formujú vzdelanostné aspirácie dieťaťa.

Mnoho rodičov, ktorým lekár či psychológ odporúča odklad nástupu dieťaťa do ZŠ, je znepokojených. Občas sa obávajú toho, že tento odklad ukazuje práve na ich rodičovskú neschopnosť pripraviť dieťa na školu. Niektorí, naopak, prisudzujú túto povinnosť MŠ. Ako sme v úvode naznačili, niektoré MŠ na Slovensku majú zníženú kapacitu, avšak deti predškolského veku musia prijať, ak ich rodičia zapíšu do MŠ. Mnohí rodičia MŠ považujú za dostatočnú prípravu na ZŠ, čo sme ostatne zistili aj z rozhovorov s matkami.

Dieťa musí byť na školu pripravené po psychickej, fyzickej, sociálnej stránke.

Rodičia sa často pred zápisom informujú o tom, čo má ich dieťa na zápis vedieť. Niektoré ZŠ majú požiadavky kladené na dieťa sprístupnené na svojej internetovej stránke. Nároky kladené na budúceho žiaka sa menia v závislosti od času a spoločenského očakávania. Tieto fakty potvrdzujú samotní rodičia, ktorí často poukazujú na náročnosť a kvantitu kladených požiadaviek. Pripravenosť dieťaťa na systematické učenie považujú aj Slezáková a Tirpáková (2006) za uľahčenie adaptácie dieťaťa. Pripravenosť dieťaťa na nové podmienky a požiadavky prostredia eliminujú školskú neúspešnosť dieťaťa nielen v 1. ročníku, ale aj v ďalších rokoch školovania.

Zápis do školy

Rovnako ako Šmídová a kol. (2006), či Kaščák s Betákovou (2014) zdôrazňujú rolu matky v procese prípravy, výberu či aspirácií detí, aj my sme sa zamerali v našom príspevku na pohľad matiek. Takisto musíme konštatovať pretrvávajúcu pasivitu väčšiny otcov v procese prípravy dieťaťa na ZŠ, o ktorej sa vyjadrovali v realizovaných rozhovoroch matky. Nevieme však posúdiť aktivitu otca v neskorších obdobiach školovania dieťaťa, v procese jeho odbornej prípravy na povolanie. Aktivitu matiek sme pozorovali na oficiálnom zápise detí do školy.

Zápis považujeme za oficiálny styk medzi deťmi, ich rodičmi (najmä matkami) a školou. V odbornej (ale aj neodbornej) literatúre sme sa stretli s množstvom rád, ktoré ponúkajú aj konkrétne materiály pre rodičov na to, aby svoje dieťa na tento deň pripravili. Najčastejšie sú to rôzne konkrétne cvičenia, pomocou ktorých je možné zistiť, či je dieťa pripravené na školu. Viaceré príspevky (napr. Slezáková, 2012; Slezáková a Tirpáková, 2006; Kropáčková, 2008) sa zameriavajú skôr na obsahovú stránku tejto udalosti. Teda ponúkajú prehľad konkrétnych cvičení, či už na zlepšovanie, alebo zisťovanie aktuálnej úrovne dieťaťa v danej oblasti.

Pozorovali sme, ako tento deň prebiehal od uvítania detí, samotný priebeh zápisu, až po psychologické testy, ktoré učiteľky dávali deťom. Pozorovanie sme uskutočnili vo februári 2015 na jednej základnej škole v Senci. Zápis sa odohrával dva dni, zúčastnili sme sa oboch.

Rodičia niektorých detí, ktoré mali obavy z toho, čo ich čaká, ich povzbudzovali slovami *Pozri sa, tam máš kamaráta zo škôlky...* Sociálny kontakt rodiča a kamarátov z MŠ pomáha deťom pri spracovaní strachu z neznámeho. Dieťa nadobúda istotu a kontrolu nad situáciou práve pomocou toho, že hľadá to, čo pozná.

V triede boli štyri učiteľky a lavice upravené tak, že v strede triedy z nich bol vytvorený dlhý pás. V každom rohu triedy sedela učiteľka, ktorá mala

spojené dve lavice. Každý jeden rodič vošiel do triedy spolu so svojim dieťaťom a sadli si k učiteľke, ktorá bola voľná alebo im bola sympatická. Učiteľka deťom povedala, aby si sadli vedľa nej. Rodičov nijakým spôsobom neusmerňovala, a tak bolo na nich, či si sadnú oproti svojmu dieťaťu alebo sa vzdialia k vedľajšiemu stolu. Pri pozorovaní sme zistili, že rodičia si sadajú priamo oproti dieťaťu. Učiteľka sa následne dieťaťu predstavila a začala sa žiaka pýtať: *Ako sa voláš? Kde bývaš? Ako sa volajú tvoji rodičia a súrodenci? Koľko máš rokov? Ukážeš mi to aj na prstoch?* Väčšina detí sa spočiatku hanbila a pozerala sa na oproti sediacych rodičov. Tí dieťa buď povzbudzovali, alebo boli ticho a nechali dieťa, aby situáciu vyriešilo samo.

Ako sme už vyššie spomínali, rodičia si sadli presne oproti svojim deťom. Počúvali, aké otázky učiteľka deťom kladie a čakali na odpoveď svojich detí. Na rodičoch bolo vidno, ako sa svoje dieťa snažia očným kontaktom naviesť na odpoveď, prípadne mu pohroziť, aby začalo komunikovať. Väčšina detí sa potom nesprávne spontánne a akoby premýšľali, či ich odpoveď bude správna. Z rodičov sme mali skôr pocit akejsi kontroly, nie pomoci, nevieme však s istotou potvrdiť, či mali takéto pocity aj deti. Pre lepšie pochopenie uvádzame dve pozorované situácie.

Situácia 1

Učiteľka káže dieťaťu, aby na obrázku ukázal trojuholník, kruh, štvorec. Dieťa zvládlo úlohu bez problémov a učiteľka ho pochválila. Mama dieťaťa tesne po skončení úlohy povie: *Ukáž pani učiteľke, čo ešte vieš. Nakresli jej tam srdiečko alebo lichobežník. Ten sme doma spolu kreslili, pamätáš? Ty ho vieš, nakresli ho.* Dieťa vezme ceruzku a začne kresliť. Učiteľka ticho pozerá na dieťa a po nakreslení ho pochváli. Prechádzajú na ďalšie cvičenia.

Situácia 2

Učiteľka poprosí dieťa, aby sa pozrelo na daný obrázok a skúsilo povedať, či je na ňom niečo nesprávne. Dieťa sa pozerá a dlho neodpovedá. Mama sediaca oproti dieťaťu začne:

M: Čo je na obrázku nakreslené?

D: Domček.

M: A ešte?

D: Mesiac a hviezdy. Nakrivo je tá strecha.

M: Nie, to nie, strecha je nakrivo, ale to je tak vytlačené. Skús niečo iné, veď ty to vieš.

D: Noty idú z komína.

M: No vidíš, ty trdlo...

Po rozhovore s dieťaťom sa mama obráti na učiteľku:

M: Viete, to je asi tréma. On doma všetko vedel. Robili sme spolu veľa cvičení a nikdy sa nepomýlil. Asi má strach...

U: To je v poriadku, ved' on to zvládol. Je šikovný.
Učiteľka prechádza na ďalšie cvičenie.

Vyššie sú opísané dve rôzne situácie, ktoré naznačujú spôsob správania sa matiek. V prvom prípade ide o matku, ktorá chcela učiteľke dokázať, že jej dieťa je šikovné a vie aj veci „naviac“. Chce, aby učiteľka videla a vedela, že sa dieťaťu venuje a je šikovné. Počas celej doby svoje dieťa sledovala a čakala, čo odpovie. V situácii 2 matka začne zasahovať až vtedy, keď je dieťa dlhšiu dobu ticho, hoci učiteľka sa ho snaží otázkami naviesť na odpoveď. Dieťa nakoniec správnu odpoveď nájde a odpovie. Matka má však pocit, že situáciu nezvládlo, preto začne učiteľke vysvetľovať, že má asi strach. Opisuje jej, čo všetko doma robili. Obhajuje tak samu seba, aby učiteľka nemala pocit, že sa dieťaťu dostatočne nevenovala, prípadne, že na školu ešte nie je pripravené. V oboch prípadoch matky počas celej doby sedeli pri svojich deťoch, kontrolovali a dopĺňali ich odpovede. Obidve to robili preto, aby učiteľku uistili, že ich dieťa danú vec vie.

Do zápisu sme nezasahovali, preto nevieme potvrdiť vzdelanostnú úroveň týchto matiek. Podľa zistení Kaščáka a Betákovej (2014) sa domnievame, že to boli matky bez maturity, prípadne s maturitou, avšak v stereotypnom a formálnom pracovnom zaradení. „Miera formálnej závislosti silnie u matiek bez maturity, kde (...) trvajú na precvičovaní tradičných obsahov školskej pripravenosti ...“ (s. 16).

Na jednej strane chápeme zámer rodičov, ktorí si k svojim deťom sadali. Robili to preto, aby sa ich deti cítili istejšie a vedeli, že rodičia prežívajú taký istý strach ako ony. Na druhej strane sú to deti, ktoré navštevovali MŠ a odlúčenie od rodičov im už nerobí problém. Podľa nášho názoru je zápis situáciou, kedy môžu rodičia svoje deti nechať učiteľkám a vzdialiť sa. Môžu dieťaťu poskytnúť priestor na to, aby sa realizovali samy, podľa vlastného rozhodnutia.

Učiteľka v materskej škole deti systematicky pripravuje na „život“ v škole. U predškolákov je táto snaha zo strany učiteľky intenzívnejšia najmä preto, aby ich dobre pripravila na zápis.

Zisťujeme, či sa rodičia svojim deťom pred zápisom venujú, prípadne ako ich naň pripravujú. Dali sme preto rodičom počas zápisu vyplniť dotazník.

Metódy a zdroje dát

Vyššie opísané pozorovanie zápisu považujeme za vstupnú sondu do problematiky, pomohlo nám sledovať spôsoby správania sa matiek a ich rozhovory s deťmi a učiteľkami. Ako sme vyššie uviedli, zápis na ZŠ považujeme za „prechodový mostík“, prvé zoznámenie sa dieťaťa s novým prostredím. Z hľadiska nášho zamerania sa, sledovali sme skôr správanie

matiek ako samotných detí, zisťovali sme, či sa nám ich rozdielne spôsoby angažovanosti (ako to opisujú výskumy z česko-slovenského prostredia) potvrdia.

Keďže nebolo v danej situácii možné realizovať rozhovory s pozorovanými rodičmi, rozhodli sme sa dať rodičom dotazník, ktorého cieľom bolo zistiť, či svoje dieťa na spomínaný zápis pripravovali, ak áno, ako.

Viac ako polovica rodičov (52 %) uviedla, že dieťa nijako nepripravovali, túto kompetenciu prenechali MŠ: *Nepripravovali sme sa nijako, bol pripravený zo škôlky svojou učiteľkou.*

Približne tretina rodičov (34 %) uviedla, že dieťa pripravovali opakovaním básničiek, farieb, geometrických tvarov, počítaním a kreslením, opakovaním osobných údajov a pod. Niektorí rodičia uviedli, že deti nepripravovali na konkrétne úlohy (14 %), ale im opisovali priebeh zápisu. Odpovede v dotazníku tých rodičov, ktorí dieťa pripravovali na zápis, korešpondujú s obsahom orientačného testu školskej zrelosti. Preto predpokladáme, že sa informovali o zápise na škole, alebo komunikovali priamo s „budúcou“ učiteľkou. Niektorí rodičia sa aj v dotazníku vyjadrili, že otázky orientačného testu poznali a náhodne ich deťom podsúvali medzi jednotlivými činnosťami, ktoré s nimi robili.

Pozorovanie zápisu a dotazník pre rodičov je prieskumom, ktorý nám pomohol objasniť si postupy a situácie, na ktoré sme sa mohli pýtať v rozhovoroch. Pomohli nám empiricky preskúmať problematiku, priamo pozorovať správanie sa rodičov a detí.

Hlavnou metódou nášho výskumu sú však pološtruktúrované interview s matkami. Vyššie sme spomenuli nižšiu angažovanosť otcov v procese prechodu dieťaťa do ZŠ, preto sme rozhovory realizovali len s matkami. Hlavnými kritériami, ktoré sme zohľadňovali, boli: dosiahnuté vzdelanie matky, dieťa respondentky muselo navštevovať prvý ročník základnej školy a takisto muselo (predtým) navštevovať MŠ. Rozhovor sme viedli s 10 matkami. Dva rozhovory nevyhovovali našim zámerom, pretože respondentky odbáčali od témy, hovorili o starších súrodencoch detí, prípadne sa nevyjadrovali priamo k téme. Po ich realizácii sme prehodnotili význam niektorých otázok, zistili ich zmysluplnosť a podobne. Vzhľadom na zameranie našej témy sme vybrali dve matky pre každú skupinu: (a) matky bez maturity, (b) s maturitou a (c) s vysokoškolským vzdelaním. Z desiatich rozhovorov sme tak použili 6.

Naše výskumné otázky tak vychádzajú z prvotného prieskumu i z vyššie uvedených výskumov sociológie výchovy v našom prostredí:

Má vzdelanie matky vplyv na prípravu dieťaťa na zápis?

Sú informácie, ktoré sprostredkovávajú matky dieťaťu o škole rozdielne vzhľadom na výšku ich dosiahnutého vzdelania?

Spoliehajú sa v súčasnosti matky v príprave dieťaťa na školu na MŠ?

Najmä pri prvej otázke sme podľa Kaščáka a Betákovej (2014) a Vojtíškovej (2010) predpokladali, že matky s nižším stupňom vzdelania budú presúvať adaptačné kompetencie na ZŠ, no napriek tomu sa snažia dieťa pripraviť na zápis, hľadajú a získavajú informácie o tom, čo by ich deti mali vedieť.

Otázky kladené v rozhovore

- (1) Malo vaše dieťa nejaké problémy pri vstupe do materskej školy?
Táto otázka nám pomôže čiastočne zistiť, či a aké problémy malo dieťa pri vstupe do ZŠ. V jednej z našich otázok sa pýtame, čoho sa rodičia obávajú najviac. Hľadáme súvislosť medzi týmito dvoma otázkami. Ak malo dieťa nejaké problémy napríklad s kolektívom alebo učiteľkou, predpokladáme, že odpoveď druhej kladenej otázky bude nadväzovať, respektíve súvisieť s problémom z MŠ.
- (2) Pamätáte sa na prvý školský deň vášho dieťaťa?
Väčšina z nás si veľmi dobre pamätá najmä udalosti spojené so silným emočným zážitkom. Zistujeme, čo si z tejto udalosti pamätajú rodičia, či sa budú zameriavať na emocionálnu stránku, alebo na schopnosti a spôsobilosti dieťaťa.
- (3) Ako ste dieťa pripravovali na zápis?
Keďže v procese adaptácie majú významné miesto aj rodičia, zistujeme, ako svojou aktivitou prispievajú k úspechu svojich detí. Zistujeme, či sa rodičia informujú o obsahu testov, ktoré majú deti na zápise. Zaujímalo nás, či sa svojmu dieťaťu pred zápisom aktívne venujú alebo ponechajú situácii spontánny priebeh. Pozorujeme spôsoby rôznych prístupov matiek s odlišným vzdelaním. Taktiež sme túto otázku položili aj rodičom budúcich prvákov v dotazníku. Získané odpovede môžeme porovnať s vyššie uvedenou kapitolou.
- (4) Čo ste vášmu dieťaťu hovorili o škole?
Deti si utvárajú predstavy o škole najmä prostredníctvom informácií, ktoré im poskytnú rodičia či učiteľ/ky MŠ. Informujú rodičia svoje deti viac o činnostných aktivitách, alebo sa zameriavajú na nové sociálne skúsenosti? Vysvetľujú rodičia svojim deťom dôvody ich školskej dochádzky? Používajú rodičia školu ako vyhrážku pre neposlušné deti?
- (5) Čo je pre rodiča prváka najťažšie?
Vstup do ZŠ neprináša zmeny len pre dieťa, ale aj samotného rodiča. Najmä na prvom stupni sa rodičia snažia svojim deťom s povinnosťami pomôcť. Pripraviť dieťa do školy, zlúčiť časový harmonogram školy s vlastnou prácou a iné. Toto všetko sú nové úlohy a povinnosti, ktoré majú rovnako vplyv na adaptáciu dieťaťa.
- (6) Čoho ste sa obávali, keď vaše dieťa nastupovalo do základnej školy?

Táto otázka nadväzuje na prvú otázku v našom rozhovore. Ak malo dieťa nejaké problémy v MŠ, očakávame, že sa rodičia budú snažiť eliminovať negatívne vplyvy na dieťa. Obavy nemusia vyplývať len z minulých skúseností. Môžu sa viazať aj na nové „úlohy“ spojené s rolou školáka, akými sú napríklad: príprava na vyučovanie, rešpektovanie novej autority a podobne. Odpovede rodičov nám neponúknu iba obraz o ich obavách, ale aj samotný prístup k nim.

- (7) Pomáhala vám škola nejakým spôsobom zvládnuť situáciu v prvých týždňoch?

Často sa stretávame s názorom, že škola nemá dostatočné informácie o ťažkostiach spojených s nástupom do ZŠ. Niektorí dokonca tvrdia, že ZŠ kladie na deti vysoké nároky. Zaujímá nás, či majú rodičia pocit, že sa im škola snaží pomôcť zvládnuť nové situácie, rolu školáka a rodiča školáka.

- (8) Ako/ od koho ste získavali informácie o tom, čo sa deje v škole, počas prvých mesiacov?

Z teoretických zdrojov vieme, že existujú odlišnosti medzi matkami s rôznym stupňom dosiahnutého vzdelania. Chceme zistiť, či a kde sa matky informujú o tom, ako pripraviť dieťa na zápis.

- (9) O čom ste sa informovali?

Zaujímalo nás, či sa rozdielne vzdelanie matiek odzrkadlí aj na obsahoch rozhovorov matiek s učiteľkou, prípadne s dieťaťom.

Tieto otázky boli dopĺňané podľa potreby ďalšími. Rozhovory boli zaznamenávané vždy s písomným súhlasom matiek.

Z rozhovorov sme urobili prepisy, ktoré sme podrobili otvorenému kódovaniu. Následne sme porovnávali jednotlivé kategórie medzi matkami s rôznym typom vzdelania. Klasifikáciou matiek podľa dosiahnutého stupňa vzdelania sme sa inšpirovali od Kaščáka a Betákovej (2014). Do skupiny *Matky s nižším stupňom vzdelania* sme spojili dve kategórie matiek: matky s maturitou a matky bez maturity. Učinili sme tak preto, lebo matky so stredným vzdelaním ukončeným s maturitou vo väčšej miere vykazovali rovnaké charakteristiky ako matky bez maturity (nepátrali sme však po ich pracovnom zaradení, ktoré bral do úvahy vyššie spomínaný príspevok).

Zistenia

Prvá a tretia výskumná otázka sa nám vo vyjadreniach jednotlivých matiek prepájali, pozorovali sme veľké rozdiely vo výpovediach vysokoškolsky vzdelaných matiek, ktoré sa vyjadrovali o informáciách o úspechoch, prípadne neúspechoch detí najmä od svojich detí. Naproti tomu matky s nižším stupňom vzdelania získavali vyššie spomenuté informácie od učiteľov, na rodičovských združeníach. Dá sa povedať, že matky s nižším stupňom vzdelania sa tak spoliehajú na školu, ktorá by mala zvládnuť adaptáciu dieťaťa na ZŠ a úspech

či neúspech inštitúcie si overujú priamo u učiteľa/učiteľky. Vysokoškolsky vzdelané matky sa zameriavajú skôr na emocionálne, subjektívne prežívanie adaptácie svojho dieťaťa rozhovorom priamo s ním. Z doplnujúcich otázok interview sme zistili, že matky s nižším stupňom vzdelania dokonca ani neuprednostňujú osobnú komunikáciu s učiteľkou (najmä pre pracovnú zaneprázdnenosť, nedostatok času a pod.), o dieťati sa dozvedajú prostredníctvom písomných poznámok a odkazov v tzv. zrkadielku (zošit, do ktorého učiteľka, deti i rodičia píšu ospravedlnenia z výučby, informácie o výletoch, správaní, potrebných pomôckach a pod.). Osobnú komunikáciu vyhľadávajú až vtedy, ak nastane vážnejší problém. Vysokoškolsky vzdelané matky sa vyjadrovali o ranných rozhovoroch s učiteľkou. V tejto oblasti komunikácie matiek s učiteľkou a získavania informácií o školských úspechoch alebo neúspechoch sme dospeli k rovnakým výsledkom ako vo výskume Kaščáka a Betákovej (2014), podobne o komunikácii so školou/učiteľkou sa vyjadruje aj Vojtíšková (2010). Pozorovali sme aj rozdiely v obsahoch komunikácie matiek s učiteľkami. Matky s nižším stupňom vzdelania sa pýtali učiteliek najmä na problémy správania či prospechu detí. Zaujímali sa o to, v čom má dieťa medzery, čo by bolo dobré s ním precvičovať, či poslúcha a pod. Ich otázky smerovali najmä na oblasť konformity správania sa detí v škole. Vysokoškolsky vzdelané matky sa rovnako zaujímali o prospech svojich detí, no nechávali si poradiť učiteľkou, aké postupy zvoliť pri príprave dieťaťa, ako ho usmerňovať vo vzdelávaní. Nemôžeme povedať, že záujmy a stratégie matiek s rôznym stupňom dosiahnutého vzdelania sú dramaticky odlišné. Všetky sa zaujímajú o prospech, známky a pocity svojho dieťaťa. Rozdiel je iba vo význame týchto prvkov, ktorý mu prikladajú samotné matky.

Mnohí ľudia v našej spoločnosti majú o MŠ skreslenú predstavu. Vnímajú ju ako náhradu detských centier či platených opatrovateliek. Deti a učiteľka sa vlastne celý deň hrajú. Takáto predstava môže vzniknúť aj preto, lebo dieťa si z prostredia MŠ neprináša žiadne povinnosti. Deti sa nijakým špecifickým spôsobom na nasledujúci deň v MŠ nepripravujú. Rodičia s nimi nemusia písať úlohy, pripravovať tašku či skúšať deti. Na druhej strane sa väčšina z nich zaujíma o to, či vôbec niečo a čo v daný deň deti robili. Každý rodič chce, aby bolo jeho dieťa úspešné. Jednak z dôvodu spoločenského ocenenia, kvitovania vlastnej schopnosti a v neposlednom rade je úspech skvelou motiváciou i pre dieťa. Z výpovedí matiek aj z odpovedí získaných z dotazníka sme zistili, že väčšina (52 % z 50 respondentov) rodičov uviedla, že sa s deťmi nepripravovali, 34 % uviedlo, že sa aktívne venovali opakovaniu čísiel, písmen, osobných údajov a iné. O priebehu zápisu informovalo svoje deti 14 % rodičov.

Všetky matky sa zhodli vo výpovediach v rozhovoroch na tom, že dieťa bolo dobre pripravené na ZŠ už z MŠ. Z výpovedí vysokoškolsky vzdelaných matiek je možné zhodnotiť, že obe sa snažili u dieťaťa navodiť dobrú a

príjemnú atmosféru. K podobným zisteniam dospel aj Kaščák s Betákovou (2014), ktorí zdôrazňovali emocionálnu prizmu matiek s VŠ vzdelaním. Matka vychádza z prežívania dieťaťa, vníma ho ako podstatný faktor dobrého priebehu zápisu. Dobré emočné zázemie je v tomto prípade kľúčom k úspechu.

Výraznejšie rozdiely v odpovediach matiek vzhľadom na ich dosiahnuté vzdelanie sme nezaznamenali. Nedá sa povedať, že matky s vysokou školou svoje deti na zápis nepripravovali, zatiaľ čo matky s nižším vzdelaním áno. Rozdiel však bol v spôsobe a obsahu prípravy na samotný zápis. V rozhovoroch sme sa nakoniec aj pýtali matiek, čo deťom hovoria o škole. Vzhľadom na vzdelanie matiek sme nepostrehli rozdiely, všetky deťom hovorili o tom, ako sa budú učiť písať a čítať, potom zdôrazňovali nový kolektív a vzťahy. Len jedna (vysokoškolsky vzdelaná) matka hovorila dieťaťu o tom, ako potrebuje vzdelanie pre svoje budúce zamestnanie, príjem peňazí.

Záver

Môžeme povedať, že vzhľadom na vzdelanie matiek vidíme rôznorodé postupy a stratégie v príprave dieťaťa na ZŠ. Nemôžeme sa však jednoznačne vyjadriť o markantných rozdieloch vplyvu vzdelania matiek na adaptáciu dieťaťa na ZŠ, len v zmysle prípravy detí na ZŠ, prípadne interpretácie obsahov o význame školy. Samozrejme si uvedomujeme, že naše zistenia nie sú zovšeobecniteľné, to však nebolo ani naším zámerom. Chceli sme porovnať a charakterizovať niektoré rozdiely pohľadu matiek na adaptáciu dieťaťa na ZŠ, pričom sme vychádzali aj z aktuálnych zistení niektorých ďalších autorov, ktorí sa danej problematike venujú. Z nášho pohľadu vnímame tento príspevok a naše zistenia skôr ako námet na ďalšie skúmanie vplyvu vzdelanostnej úrovne matiek na dieťa, na jeho adaptáciu, na postoje ku škole a pod. Tento príspevok, i tie vyššie spomenuté, z ktorých sme vychádzali, obsahujú v sebe nielen psychologický a pedagogický pohľad na problematiku, ale riešia ho najmä zo sociologického hľadiska, ktoré sa ukazuje v súčasnosti ako stále aktuálnejšie, pretože odzrkadľuje aj spoločenské postupy a postoje vplývajúce na inštitúciu školy.

Týmito zisteniami tak potvrdzujeme aj platnosť a uplatniteľnosť teórie kapitálov P. Bourdieua, akcentujeme tak aj jeho prínos pre súčasnú pedagogiku. Plynulý prechod dieťaťa z jedného stupňa školy na ďalší tak môže zaručiť jeho plynulý prechod k jeho profesionálnemu životu. Kultúrny kapitál v podobe vzdelania (možno aj školskej konformity a poslušnosti) sa pretaví do ekonomického kapitálu v podobe odmien, platov a pracovných príležitostí.

Na základe našich zistení si myslíme, že nízka aktívna participácia rodičov v príprave dieťaťa na zápis potvrdzuje fakt, že činnosť MŠ je dôležitá. Dokonca môžeme tvrdiť, že rodičia vo väčšej miere prenechali mnohé kompetencie MŠ.

Zamerali sme sa aj na pozorovanie zápisu do prvého ročníka ZŠ, ktorý je prvým medzníkom dieťaťa pri vstupe k príprave na budúce povolanie. O tom, že zápis predstavuje aj určitú sociálnu udalosť nielen pre dieťa, ale aj samotných rodičov, sme sa presvedčili aj my. Spozorovali sme jednu rodinu, kde dieťa na zápis, okrem rodičov, prišli „podporiť“ aj starí rodičia z oboch strán. Celý priebeh zápisu starostlivo dokumentovali i fotografovali.

Vzdelanostná úroveň matiek sa tak odzrkadľuje v postupoch a obsahoch prípravy dieťaťa na školu, no ich cieľ je bez ohľadu na vzdelanie rovnaký: vybudovať a podporiť kultúrny kapitál, ktorý sa v budúcnosti rozvinie a pretaví do inej podoby. Avšak existujú ďalšie faktory (napr. aj širšia rodina), ktoré do tohto procesu vstupujú. Tieto predstavujú námet na ďalšie skúmania v tejto oblasti.

LITERATÚRA

- BOURDIEU, P. – PASSERON, J. C. 1988. *Die Illusion der Chancengleichheit. Untersuchungen zur Soziologie des Bildungswesens am Beispiel Frankreichs*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. 302 s. ISBN-13 978-3129211205.
- GEIST, B. 1992. *Sociologický slovník*. Praha : Victoria Publishnig, a. s. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
- KAŠČÁK, O. – BETÁKOVÁ, E. 2014. Vzdelávanie a školovanie v ranom veku v sociálne diferencovanej perspektíve matiek. In *Sociológia*, roč. 46, č. 1, s. 5 – 24.
- KOHN, L. M. 1977. *Class and Conformity: A Study in Values*. Chicago : The University of Chicago Press. 376 s. ISBN 9780226450261.
- KROPÁČKOVÁ, J. 2008. *Budeme mít prvňáčka: pro rodiče dětí od 5 let*. Praha : Portál. 160 s. ISBN 978-80-7367-359-8.
- PUPALA, B. – BRANICKÁ, M. 2002. Medzi materskou a základnou školou: Čo deti očakávajú od školy. In *Pedagogika*, roč. 52, č. 3, s. 337 – 345.
- SLEZÁKOVÁ, T. 2012. *Spoločne do školy. Rodičia v procese úspešného štartu dieťaťa do školy*. Bratislava : IRIS. 110 s. ISBN 9788089256815.
- SLEZÁKOVÁ, T. – TIRPÁKOVÁ, A. 2006. *Adaptácia dieťaťa na školu – súčasné pohľady pedagogickej teórie na výskum*. Nitra : Pedagogická fakulta UKF Nitra. 181 s. ISBN 80-8050-968-9.
- ŠMÍDOVÁ, I. – JANOUŠKOVÁ, K. – KATRŇÁK, T. 2008. Faktory podmiňujúcej vzdelanostní aspirace a vzdelanostní segregaci dívek a chlapců v českém vzdělávacím systému. In *Sociologický časopis*, roč. 44, č. 1, s. 23 – 53.
- ŠTECH, S. 2004. Angažovanost rodičů ve školní socializaci dětí. In *Pedagogika*, roč. 54, č. 4, s. 374 – 388.
- VOJTÍŠKOVÁ, K. 2010. Interakce rodiny a školy pohledem matek. In *Pedagogika*, roč. 60, č. 2, s. 115 – 126.

Zuzana Bánovčanová pôsobí ako odborná asistentka na Katedre školskej pedagogiky Pedagogickej fakulty v Trnave. Venuje sa výučbe sociálno-vedných a prírodovedných predmetov v príprave budúcich učiteľov materských škôl a prvého stupňa základnej školy.

Lucia Krajčovičová pôsobí ako učiteľka pre prvý stupeň na Základnej škole na Mlynskej ulici v Senci. Počas svojho štúdia na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity sa vo svojich záverečných prácach venovala problematike sociálnej adaptácie dieťaťa na materskú i základnú školu.

Mgr. Zuzana Bánovčanová, PhD.
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Katedra školskej pedagogiky
Priemyselná 4
P. O. BOX 9
918 43 Trnava
zuzana.banovcanova@truni.sk

Mgr. Lucia Krajčovičová
ZŠ Mlynská Senec
Mlynská 461/50
903 01 Senec
lucka.krajcovic@gmail.com